

УДК 349.222.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.10>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ В УКРАЇНІ

Смолярова Марина Леонідівна,
orcid.org/0000-0002-6385-181X

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
(Національний університет «Запорізька
політехніка», м. Запоріжжя, Україна)

У статті автором здійснюється аналіз законодавства у сфері професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти та визначаються проблемні питання в системі юридичної освіти в Україні. Приділено увагу нормативно-правовому забезпеченню професійної підготовки правників в Україні.

Акцентовано, що дискусійні питання щодо професійної підготовки правників досліджувалися і продовжують активно вивчатися вченими різних областей наук, а також зацікавленими представниками юридичного бізнесу. Ґрунтуючись на результатах аналізу праць вітчизняних науковців автором підкреслено, що проблемні питання професійної підготовки правників ще не достатньо досліджені, тому вимагають теоретичної розробки та розширення конкретних соціально-правових досліджень.

В сучасних умовах правники мають бути готовими до постійного навчання, критичного мислення та інноваційного підходу до розв'язання правових питань. Важливо не лише знати законодавчі норми, але й розуміти соціальні та економічні процеси, що впливають на їх зміну. Гнучкість і здатність швидко реагувати на зміни – одні з ключових якостей, які роблять правників конкурентоспроможними в сучасному суспільстві. Для розв'язання проблем у сфері підготовки правників необхідно реалізувати низку заходів, які стосуються як системи юридичної освіти, так і їх професійного розвитку. Тенденції та проблеми в системі вищої юридичної освіти дозволяють окреслити кілька важливих завдань, а саме: стандартизацію освітніх програм; акредитацію навчальних закладів; ліцензування правничої діяльності; регулювання стажування та професійної практики; постійне підвищення кваліфікації; здійснення юридичної діяльності за етичними нормами та контроль за їх дотриманням; інтеграція з міжнародним правовим полем.

На основі виявлених недоліків у законодавстві розроблені пропозиції щодо вдосконалення механізму забезпечення професійної підготовки правників в Україні. Система підготовки правників в Україні повинна забезпечувати високий рівень їх професіоналізму та відповідність сучасним викликам і законодавчим змінам, а також підтримувати якість правосуддя та правового обслуговування.

Ключові слова: правники, юридична освіта, професійна підготовка, система юридичної освіти, рівень освіти, стандарти вищої освіти.

LEGAL REGULATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS IN UKRAINE

Smoliarova Marina Leonidivna,
orcid.org/0000-0002-6385-181X
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Constitutional, Administrative,
and Labor Law
(National University "Zaporizhzhia
Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine)

The article provides an analysis of legislation in the field of professional training for future lawyers in higher education institutions and identifies problematic issues within the legal education system in Ukraine. Attention is given to the regulatory framework for the professional training of lawyers in Ukraine.

It is emphasized that the controversial issues surrounding the professional training of lawyers have been, and continue to be, actively studied by scholars from various fields as well as by interested representatives of the legal business sector. Based on the analysis of domestic scholars' works, the author highlights that the problematic aspects of lawyers' professional training have not yet been sufficiently researched and thus require further theoretical development and expanded socio-legal studies.

In the modern context, lawyers must be prepared for continuous learning, critical thinking, and an innovative approach to solving legal issues. It is important not only to know legal norms but also to understand the social and economic processes that influence their change. Flexibility and the ability to quickly respond to changes are among the key qualities that make lawyers competitive in contemporary society. To address the problems in the field of legal training, a series of measures need to be implemented, which concern both the system of legal education and professional development. Trends and issues in the higher legal education system outline several important tasks, including the standardization of educational programs, accreditation of educational institutions, licensing of legal practice, regulation of internships and professional practice, continuous professional development, adherence to ethical norms in legal activities, and control over their compliance, as well as integration with the international legal field.

Based on the identified shortcomings in the legislation, proposals have been developed to improve the mechanism for ensuring the professional training of lawyers in Ukraine. The system of lawyer training in Ukraine must ensure a high level of professionalism and responsiveness to modern challenges and legislative changes, as well as maintain the quality of justice and legal services.

Key words: lawyers, legal education, professional training, legal education system, education level, higher education standards.

Сучасному суспільству потрібні компетентні правники, які не тільки володіють глибокими знаннями законодавства та мають навички правозастосування, але й здатні адаптуватися до швидкозмінного світу. Для цього правники мають бути готовими до постійного навчання, критичного мислення та інноваційного підходу до розв'язання правових питань. Важливо не лише знати законодавчі норми, але й розуміти соціальні та економічні процеси, що впливають на їх зміну. Окрім цього, сучасні правники повинні бути обізнані в питаннях цифрових технологій, штучного інтелекту та кібербезпеки, оскільки ці сфери все більше впливають на правову практику. Гнучкість і здатність швидко реагувати на зміни – одні з ключових якостей, які

роблять правників конкурентоспроможними в сучасному суспільстві. Для розв'язання проблем у сфері підготовки правників необхідно реалізувати низку заходів, які стосуються як системи юридичної освіти, так і їх професійного розвитку. Крім цього, важливого значення набувають й проблеми у правовому регулюванні професійної підготовки правників, що потребує чіткого та сучасного нормативного забезпечення.

Дискусійні питання щодо професійної підготовки правників досліджувалися і продовжують активно вивчатися вченими різних областей наук, а також зацікавленими представниками юридичного бізнесу. В якості найбільш відомих українських дослідників з проблем професійної підготовки правників можна назвати: О. Бандурка, Ф. Думко, В. Дяченко, А. Рибачук, С. Сливка, В. Тацій, М. Шерман та інших. Якщо проаналізувати зміст і напрямки їх наукових досліджень, то можна відмітити, що більшість праць висвітлюють ті чи інші аспекти юридичної освіти. Але, на наш погляд, є необхідність висвітлення цього питання в напрямку можливостей встановлення ефективного законодавчого механізму забезпечення професійної підготовки правників в Україні.

Метою даної статті є проведення аналізу законодавства у сфері професійної підготовки майбутніх правників у закладах вищої освіти та виявлення проблемних питань в системі юридичної освіти в Україні.

Підготовка правників в Україні здійснюється на основі Закону України «Про вищу освіту»; Постанов Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти»; стандартів вищої юридичної освіти, які встановлюються Міністерством освіти і науки України (наприклад, наказу МОН України «Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» від 20.07.2022 р. № 644) та професійною правничою спільнотою. Підготовка правників в Україні зазвичай починається з бакалаврату, де студенти отримують базові знання у сфері права, а потім продовжується на рівні магістратури, де йде поглиблене вивчення окремих правових дисциплін та розвиток професійних навичок. Окрім академічних знань, важливий акцент робиться на проходженні практики в різних юридичних установах – судах, прокуратурах, адвокатських об'єднаннях (бюро), державних органах. У багатьох університетах діють юридичні клініки, де студенти можуть надавати юридичні консультації під керівництвом викладачів або юристів, що практикують.

Створення якісної вищої юридичної освіти в Україні ускладнюються через відсутність впродовж тривалого часу єдиних вимог до підготовки юристів. Зокрема, через неоднаковість підходів різних юридичних наукових шкіл до визначення змісту підготовки юридичних кадрів затягувалося розроблення стандарту вищої освіти з права [1, с. 444].

На думку А. Рибачук основними напрямками розвитку вищої юридичної освіти в сучасних умовах є:

- реалізація і вдосконалення правової бази, коректування і розробка нормативних документів відповідно до Конституції України, Закону України «Про вищу освіту»;
- формування і забезпечення соціально економічних механізмів розширення доступу громадян до одержання вищої юридичної освіти за рахунок засобів державного бюджету і інших джерел фінансування;
- збільшення внеску системи вищої юридичної освіти в розвиток фундаментальних і прикладних наукових досліджень і розповсюдження правових знань; підвищення правової культури громадян;
- забезпечення умов для розвитку особи і творчих здібностей студентів, індивідуалізації форм, методів і систем навчання, зокрема на основі варіативних освітніх програм з метою подолання відриву одержуваних знань від реальної юридичної практики;

– вдосконалення науково-дослідної діяльності ВНЗ на основі розвитку наукових шкіл по пріоритетних напрямках юридичної науки, оперативне використання її результатів в юридичній освіті [1, с. 445–446].

Правове регулювання вирішує кілька важливих завдань: стандартизацію освітніх програм; акредитацію навчальних закладів; ліцензування правничої діяльності; регулювання стажування та професійної практики; постійне підвищення кваліфікації; здійснення юридичної діяльності за етичними нормами та контроль за їх дотриманням; інтеграція з міжнародним правовим полем.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про вищу освіту» термін «професійний стандарт» визначається, як затверджені в установленому порядку вимоги до знань, умінь та навичок випускників вищих навчальних закладів, що визначаються роботодавцями і слугують основою для формування кваліфікацій. Професійні стандарти співвідносяться з рівнями національної і галузевих рамок кваліфікацій і групуються за галузевими ознаками [2]. Наприклад, до професійного стандарту вчені відносили «кваліфікаційний паспорт юриста, що являє собою необхідну класифікаційну характеристику (професіограму) вимог, які пред'являються випускнику юридичної вищої школи. Це своєрідна типова модель фахівця, що служить для закладів вищої освіти орієнтиром у підготовці кадрів. Вона включає визначення, якими параметрами повинен відповідати юрист, якими особистими та професійними якостями він повинен володіти (освіта, досвід, вік, стан здоров'я, психічні якості, морально-етичні установки та ін.)» [3, с. 35]. Вважаємо, що необхідно закріпити на законодавчому рівні стандарти вищої юридичної освіти, які відповідатимуть як національним, так і міжнародним вимогам. Це дозволить уніфікувати підготовку правників на рівні всієї країни, забезпечити високу якість знань та навичок.

Під терміном «акредитація» розуміється процедура надання вищому навчальному закладу певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення [2]. Відсутність ефективних механізмів гарантування якості освіти на національному рівні та на рівні правничих шкіл призводить до низки серйозних наслідків, що негативно впливають на систему підготовки правників і загалом на правове середовище країни. Слід розробити та впровадити чіткі правила акредитації юридичних факультетів і спеціальностей. Це забезпечить контроль за якістю освітніх послуг та дасть можливість студентам навчатися в установах, які відповідають високим стандартам підготовки.

Під терміном «ліцензування» розуміється процедура визнання спроможності вищого навчального закладу певного типу розпочати освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікації, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення [2]. Відсутність ефективної внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах вищої освіти призводить до ряду негативних наслідків, які впливають на якість підготовки студентів і загальну ефективність освітнього процесу. Важливо у законодавстві закріпити вимоги щодо обов'язкової сертифікації або ліцензування правників після завершення їхньої освіти. Це забезпечить підтвердження кваліфікації та здатності випускників працювати за професією.

Також існує проблема пов'язана з відсутністю або недостатністю практичної складової у більшості освітніх програм підготовки правників та труднощами системного залучення правників-практиків до викладання права. Система юридичної освіти, що орієнтована лише на передачу готових знань, не формує у здобувачів вищої освіти

достатніх навичок критичного мислення, аналізу та практичного застосування отриманих знань. Це призводить до того, що молоді фахівці не готові до реальної роботи, оскільки їм бракує досвіду самостійного розв'язання складних правових питань та вміння адаптуватися до непередбачуваних ситуацій. На жаль, більшість випускників не відповідають вимогам стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право». Так, практика показує, що вони не можуть скласти процесуальні документи (позов до суду, проєкт скарги, довіреності, договір тощо). Одним із ключових завдань для закладів вищої освіти повинно стати забезпечення того, щоб випускники були готові до реальної правозастосовної практики. Наразі, згідно з новими вимогами, фахівець має бути здатним почати практичну діяльність одразу після закінчення навчання, що вимагає серйозного переосмислення методів підготовки здобувачів вищої освіти з наряду «право». Як ми вже вище зазначали, що практична діяльність у юридичних клініках або під час навчально-виробничої практики та стажування у юридичних фірмах, судах та інших установах повинна бути невіддільною частиною освітнього процесу. Це дасть здобувачам вищої освіти можливість отримати досвід написання процесуальних документів, взаємодії з клієнтами та розв'язання реальних правових питань під наглядом досвідчених фахівців. Тобто важливо закріпити в законодавстві вимоги щодо обов'язкової практики або стажування для майбутніх правників. Це сприятиме формуванню практичних навичок та адаптації молодих спеціалістів до роботи в реальних умовах. Законодавче визначення умов та стандартів для юридичних стажувань гарантуватиме, що кожен правник отримає необхідний досвід, перш ніж почати самостійну професійну діяльність.

Постійне підвищення кваліфікації також має велике значення для ефективної діяльності правників. Одним з основних напрямків діяльності роботодавців у сфері професійного розвитку працівників є забезпечення підвищення кваліфікації працівників безпосередньо у роботодавця або в навчальних закладах[4]. Тому на рівні законодавства необхідно запровадити механізми обов'язкового підвищення кваліфікації для правників, які вже працюють. Це може включати регулярні курси, сертифікаційні програми та участь у професійних конференціях. Важливо також, щоб підвищення кваліфікації було безперервним процесом, а законодавство забезпечувало механізми стимулювання правників до постійного професійного розвитку.

При професійній підготовці правників важливо приділяти увагу підвищенню рівня обізнаності щодо питань професійної етики та прав людини. Важливим елементом правового регулювання має бути законодавче закріплення Етичного кодексу для правників, що регулюватиме їхні професійні обов'язки та поведінку. Це сприятиме підтримці високих стандартів професійної етики та забезпечить відповідальність правників перед суспільством. Чинні Етичні кодекси були затверджені професійною правничою спільнотою. Так, Етичний кодекс юридичного бізнесу був затверджений на XX Черговому засіданні Правничої Асамблеї Асоціації правників України 2 серпня 2023 року [5]. А з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року були затверджені «Правила адвокатської етики» [6]. Держава має впровадити органи або механізми контролю за дотриманням етичних норм, включно з можливістю дисциплінарних заходів для правників, які порушують ці норми.

Умови підготовки правників за законодавством України повинні бути узгоджені з актами міжнародного права. Законодавство у сфері юридичної освіти має сприяти інтеграції підготовки правників до міжнародної правової спільноти. Це включає визнання міжнародних сертифікацій та можливість правникам з України брати участь у міжнародних проєктах, правових форумах та обміні досвідом. Важливо враховувати вплив європейського законодавства та міжнародних договорів на правову систему України, що вимагатиме відповідної адаптації підготовки правників.

Таким чином, правове регулювання професійної підготовки правників повинно бути комплексним і враховувати як освітні, так і етичні, практичні й кваліфікаційні аспекти. Це сприятиме не лише підвищенню якості підготовки, але й зміцненню правової системи України. Крім того, система підготовки правників в Україні повинна забезпечувати високий рівень їх професіоналізму та відповідність сучасним викликам і законодавчим змінам, а також підтримувати якість правосуддя та правового обслуговування.

Список використаних джерел:

1. Рибачук А. В. Сучасний стан та проблематика фахової підготовки майбутніх юристів. / *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. №28, 2011 р. С. 441–447.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII / *Офіційний вісник України*. 2014. № 63, ст. 1728.
3. Скакун О. Ф., Овчаренко Н. І. Юридична деонтологія: [Підручник]. Под ред. проф. Скакун О.Ф. Х.: Основа, 1999. 280 с.
4. Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 р. № 4312-VI / *Офіційний вісник України*. 2012. № 11, ст. 395.
5. Етичний кодекс юридичного бізнесу: Кодекс від 15.11.2023 р. URL: <https://uba.ua/ukr/news/Code-of-Ethics-for-Legal-Business> (дата звернення: 17.09.2024).
6. Правила адвокатської етики: Правила в редакції від 15.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17/card6#Public> (дата звернення: 17.09.2024).